

Mfumo Dume - Chanzo cha Ufungwa wa Mwanamume: Uhakiki wa Semi Kutoka Jamii za Kiafrika

Zuhura Abdallah Badru¹
University of Dodoma, Tanzania

Abstract

Numerous studies have been done on the patriarchy system, especially on how it affects women. However, there is a void when it comes to how the system affects men who are part of the society within which it has taken root. This paper, through various African sayings, carries a discussion on how patriarchy system has affected men and as a result they have found themselves in various types of confinements such as mental, emotional, cultural and financial. This study, through the data provided reveals how this system has not only affected women but men as well, the later being its primary victims. Furthermore, it is revealed that in order for the women liberation movement to be a true success, men liberation from this system should not only be considered but it is a requirement of great importance. In conclusion, the study gives various suggestions such as developing oral literature programs with themes that can change young boy's minds on how they perceive themselves, girls and their roles in a society. Findings suggest that the fight against this system should not be a fight of women against men (and/or vice versa) or women and some men fighting the system, rather it must be men and women fighting against the system that has enslaved both of them for so long.

Keywords: patriarchy system, incarceration, African sayings, and African societies.

Ikisiri

Makala hii inajigeza katika kujadili suala la mfumo dume kwa jicho ambalo halijazoeleka katika mijadala mingi inayohusu suala hili. Kwa kiasi kikubwa katika tafiti nyingi zilizofanyika, zikiwemo za kijamii, kisheria na kifasihi pia, mfumo dume umechunguzwa kwa kuisitiza namna ambavyo mfumo huo unamuathiri mwanamume. Katika makala hii mfumo dume unachunguzwa kwa kuangalia namna ambavyo umekuwa chanzo cha utumwa wa mwanamume na hivyo kumfanya aishi katika ufungwa. Data za semi kutoka jamii mbalimbali za Kiafrika zimethibitisha kuwa mfumo dume umekuwa chanzo cha aina anuai za ufungwa kwa mwanamume; ukiwemo, mathalani, ufungwa wa kifikra, kiutamaduni na hata ule wa kiuchumi. Mjadala wa makala hii unabainisha kuwa, iwapo jamii inalenga kupata suluhisho la madhara yanayoletwa na mfumo huu na hatimaye kuleta maendeleo kwa jamii nzima, haina budi kushughulikia namna unavyomuathiri mwanamume na hatimaye kuiathiri jamii nzima. Makala hii imetoa mapendekezo kuwa ukombozi wa mwanamume dhidi ya mfumo huu unatakiwa kuanzia katika malezi anayopewa mtoto wa kiume nyumbani, shuleni na maeneo mengine ya jamii anamoishi. Aidha, zitengenezwe programu za kufundisha watoto, zenye lengo la kumkomboa mtoto wa kiume kupitia tanzu za fasihi kama vile nyimbo, maigizo na hata semi.

¹ **Zuhura Abdallah Badru** is a Lecturer in the Kiswahili Department at the University of Dodoma, Tanzania. She is a holder of a Ph.D. in Kiswahili. Her areas of interest in research include Oral and written literature, African aesthetics, gender studies and African philosophy. Email: badrulisajr@gmail.com

Utangulizi

Dhana ya Ufungwa

Dhana ya ufungwa ni pana kwani inagusa maeneo mengi ya mtu kuanzia katika mwili, fikra, hisia, uchumi na hata utamaduni wake. Kwa vyovyote vile ambavyo dhana hii itaangaziwa na kujadiliwa, jambo la msingi linaloitawala ni ukosefu wa uhuru. Inawezekana ikawa ni kukosa uhuru wa kufikiri, kutenda au kunena. Kukamilika kwa dhana ya ufungwa hutegemea mambo kadhaa ya msingi kama ambavyo yamejadiliwa katika (Said & Taib, 2019). Mambo hayo ni: kukosa uhuru, kinachofungwa/anayefungwa, mamlaka, hali au kitu kinachofunga na aina ya kifungo. Neno ufungwa linapotajwa, fikra za walio wengi hujielekeza kwanza katika ufungwa wa mwili ambapo mtu au kitu hufungiwa katika eneo maalumu, mathalani gerezani, katika uzio, nyumbani au eneo fulani lililotengwa. Hata hivyo, ufungwa huweza kutokea hata pasipo mtu kufungiwa eneo fulani maalum. Hii ina maana kuwa mtu anaweza kuwa huru katika mwili lakini akawa amefungwa na fikra zake, hali yake ya uchumi, hisia zake na hata utamaduni wa jamii yake. Makala hii inajikita katika kuchunguza namna ambavyo mfumo dume umekuwa kiini cha ufungwa wa mwanamume.

Dhana ya Mfumo Dume

Fasili nyingi zinazohusu mfumo dume zinajikita katika dhana kuwa mfumo huu ulitengenezwa maalumu kwa ajili ya kumpa nguvu mwanamume dhini ya mwanamke kama ambavyo inabainishwa na (AFF, 2016), wakisema, “Mfumo dume ni mfumo wa mamlaka ya kiume ambao unahalalisha ukandamizaji wa wanawake kupitia taasisi na mifumo ya kisiasa, kijamii, kiuchumi, kisheria, kiutamaduni, kidini na hata kijeshi” (uk 5). Aidha, mfumo huu humpa mwanamume haki ya kumtawala mwanamke katika mazingira yote kuanzia nyumbani na hata nje ya hapo. Humpa nafasi kubwa ya kupata elimu bora, kutawala, kujieleza na kutoa ushauri, ajira na hata kumiliki mali. Pamoja na kuwa mfumo huu ni wa kijamii na kiitikadi na sio wa kibaiojia, bado umekuwa na nguvu sana katika kuweka mipaka baina ya uwezo wa mwanamume na ule wa mwanamke. Mipaka hiyo haiwekwi tu katika namna mwanamke na mwanamume wanavyotenda bali huwekwa katika kufikiria pia, ambapo fikra za mwanamume huonekana zina nguvu kuliko fikra za mwanamke (Asiyanbola, 2005; Bhasin, 2006; Momanyi, 2006; Olabisi, 1998; Stacey, 1993; Sultana, 2011; Wamitila, 2003). Kwa jumla, huu ni mfumo wa kijamii ambao unampa mwanamume hadhi ya juu katika nyuga zote zikiwemo za kiutawala, kiimani, kiutamaduni, kielimu na kiuchumi.

Mfumo Dume kama Chanzo cha Ufungwa wa Mwanamume

Kutokana na mtazamo kuwa mfumo dume unalenga kumkweza mwanamume na kumkandamiza mwanamke, tafiti na mijadala iliyofanyika imejigeza katika kutathimini namna ambavyo mfumo dume umekuwa chanzo cha unyanyasaji na utumwa wa mwanamke. Tafiti nyingi zikiwemo za kijamii, kifasihi na kisheria zimechunguza nafasi ya mwanamke katika jamii na namna ambavyo nafasi hiyo imeathiriwa na mfumo dume (AFF, 2016; Corrin, 1996; K. E., 2006; M. S. E., 2015; Indede, 2011; Koda, 2000; M., 1983; Mboya, Mohochi, & Kisurulia, 2018; Mohammed, 2015; Ngaiza, 2002; Onyeni, 2012; Ramadhani, 2013; TGNP, 2001; V., 2005). Wakati huohuo, haijazamiwa ni kwa namna gani mfumo huu umekuwa chanzo cha utumwa kwa mwanamume ambaye ni sehemu ya jamii ambamo mfumo huu umeota mizizi. Mathalani, (Mkomwa, Mlingi, & Omari, 2016) wanapojadili usemi, ***mke ni tunda ni wajibu kumtunza*** ambao unapata uhalali wake katika mfumo dume, wanaonesha namna ambavyo usemi huu unaweza kuwa na athari hasi kwa mwanamke kwani unamfanya aone kwamba hawezi kujihudumia na hivyo kumtegemea na kumnyenyekea mwanamume. Hata hivyo, haichunguzwi na kujadiliwa namna ambavyo kwa upande mwingine usemi huu una athari hasi kwa mwanamume.

Hoja ya makala hii ni kuwa, iwapo mfumo dume una athari hasi kwa mwanamke na jamii kwa jumla, haiyumkini kuwa mwanamume pia, kama sehemu ya jamii, anaathiriwa kwa namna hiyo hiyo na mfumo huu ambao kwa asili ulilenga kumpa nafasi ya juu. Mfumo huu umekuwa chanzo

cha namna mbalimbali za ufungwa kwa mwanamume, ukiwemo ufungwa wa kifikra, ufungwa wa kiutamaduni na ufungwa wa kiuchumi. Kwa kutumia data za semi mbalimbali zinazopatikana kwenye jamii za Kiafrika, aina hizi za ufungwa zinajadiliwa katika makala hii.

Ufungwa wa Kifikra

Hii ni aina ya ufungwa ambayo hutokea kwa namna isiyoweza kudhihirika waziwazi kwani mfungwa huwa yuko huru kutembea mahala anakopenda pasipo kizuizi chochote kinachoonekana. Pamoja na uhuru huo mtu aliyeko katika ufungwa wa kifikra hujikuta kuwa fikra zake zimebanwa au kukandamizwa na mafundisho au imani fulani. Aidha, ufungwa wa aina hii huweza kudhihirika iwapo fikra za mfungwa huyu zitaongozwa na mtazamo usio sahihi au unaoweza kuleta madhara kwake ama kwa watu wengine. Kutokana na mfumo dume, fikra za mwanamume zimefungwa tangu anapokuwa mtoto mdogo katika familia yake. Mafundisho anayopata katika familia yake baadae husisitizwa na jamii inayomzunguka na hata asasi mbalimbali kama vile taratibu za kiutamaduni na dini (za kisasa na za kijadi). Katika mfumo huu, mwanamume anajengewa fikra kuwa yeye ni bora kuliko mwanamke, anayo haki ya kupata kila anachotaka, na anaweza kufanya lolote hata kama ni baya pasipo kupata matokeo ya ubaya wake. Mafunzo ya mfumo huu yanayoanza tangu mwanamume akiwa mtoto hufunga uwezo wake wa kufikiri na namna ya kufikiri, na hivyo, humtengenezea gereza lisiloonekana kwa macho. Ijapokuwa mfumo huu kwa mtazamo wa juu unaonekana kumkweza mwanamume, kupitia tajiriba za maisha inaonesha kuwa mwanamume huyu hujikuta amefungwa, na matokeo ya ufungwa huu huleta madhara kwake mwenyewe, watu wanaomzunguka na hata jamii nzima. Viashiriria vya ufungwa huu huweza kudhihirika katika maeneo anuai kama vile masuala ya mahusiano na ngono, malezi ya watoto na familia na hata eneo la hisia.

Ufungwa wa kifikra katika Mahusino na Ngono

Mfumo dume unamfundisha mwanamume kufikiri kuwa thamani yake iko katika suala la urijali na ngono. Iwapo mwanamume ana uhusiano wa kingono na wanawake wengi basi ataonekana ni mwanamume aliyekamilika na aliye juu kuliko yule ambaye ana uhusiano wa namna hiyo na mwanamke mmoja au wachache. Wakati huohuo, mwanamke mwenye uhusiano wa kingono na wanaume wengi huonekana hana thamani na hudharauliwa katika jamii. Katika mfumo huu, mwanamume analazimika kuwa na mahusiano ya namna hii mengi kadri anavyoweza kusudi aweze kuheshimika miongoni mwa wanaume wenzake, hata kama hana uwezo wa kufanya hivyo au asingependa kufanya hivyo. Semi mbalimbali kama vile ***mwanamume mashine, mume ni moto wa koko, usipowaka hufuka na raha ya mume tuwe wanne*** zinadhihirisha ufungwa huu. Semi hizi zinaakisi hali halisi ya jamii ambamo mwanamume tangu akiwa mtoto anakua akifundishwa kuwa kuna uhusiano mkubwa kati ya thamani yake na suala la ngono. Aidha, anajengewa fikra kuwa uaminifu katika mahusiano ni jambo ambalo halitarajiwi kutoka kwa mwanamume aliyekamilika. Zaidi ya hayo, mwanamume analazimika kuwa na wanawake wengi hata kama hana uwezo wa kuwahudumia katika mahitaji yao ya ngono na hata kifedha kama inavyotarajiwa. Mwanamume huyu anajikuta amefungwa na mfumo uleule ambao ulitarajiwa kumkweza.

Ufungwa wa Kifikra na Hisia

Katika mfumo huu mwanamume anafikirishwa kuwa kuonesha hisia na hasa za maumivu ni udhaifu na kuwa aina hii ya hisia huoneshwa na wanawake tu. Mwanamume anafundishwa kubeba maumivu na uchungu kwa siri hata kama itamsababishia kupata msongo wa mawazo, kufa au kuua mtu mwingine. Aidha, anaaminishwa kuwa kulia na hata kuomba msaada ni udhaifu kwani ni tabia ya kike; na hivyo mwanamume kamili anatakiwa kufa na mzigo wake mwenyewe. Hili linaweza kuonekana kupitia semi mbalimbali ambazo zimechimbuka katika jamii hizi zilizotawaliwa na mfumo dume. Semi kama vile, ***Jikaze kiume/kufa kiume, Mwanamume hali anagugumia na Mwanamke ni majani makavu ukiyakanyaga yanapiga kelele na***

Mwanamume ni majani mabichi ukiyakanyaga hukaa kimya zinaakisi ufungwa huu wa kifikra ambao wanaume wamelazimika kuishi nao tangu mfumo huu ulipoanza. Vilevile, mwanamume anafundishwa kuwa hatakiwi kwa namna yoyote ile kushindwa na mwanamke katika eneo lolote. Jambo hili sio tu kuwa linaweza kuleta ushindani hasi na wenye madhara bali pia huweza kusababisha chuki na utengano baina ya mwanamume na mwanamke ambao kwa vyovyote vile utarudisha nyuma ustawi wa jamii nzima. Fikra ya namna hii inaakisiwa na usemi usemao ***Kuliko uzidiwe kupanua msamba na mwanamke bora ukachanika***. Mfumo dume unamuelekeza mwanamume kumshinda mwanamke kwa njia yoyote hata kama ikimlazimu kudhurika au kupata hasara. Jambo hili linaweza kumfanya mwanamume huyu kupata msongo wa mawazo na kutojiamini iwapo itatokea mwanamke akamshinda kwani fikra zake zinaongozwa na dhana kuwa thamani yake imefungwa ndani ya kumshinda mwanamke. Ijapokuwa usemi kama huu unaonekana kana kwamba unalenga kumjengea mwanamume fikra chanya zitakazompa ujasiri na nafasi ya juu, katika uhalisia unaweza kuwa chanzo cha ufungwa kwake na hata kumpatia nafasi gerezani. Mathalani, mwanamume aliye na fikra hii akishindana kwa hoja na mwanamke na akaona kuwa mwanamke anamshinda atatafuta namna nyingine ya kumshinda, iwe kwa kumpiga na pengine kumduru na mwisho kuishia katika kifungo halisi (kupasuka msamba).

Ufungwa wa Kifikra katika Malezi ya Watoto na Familia

Malezi ya watoto na familia kwa jumla ni eneo lingine ambalo mfumo dume umemfunga mwanamume. Mwanamume amefundishwa kuwa suala la malezi ya watoto ni suala la mwanamke na kuwa iwapo litafanikiwa au litaharibika basi mwanamke ndiye atawajibika. Semi kama vile, ***Mtoto mjinga mzigo kwa mamaye, Nyumba ni mwanamke, Jogoo halei mwana/ Jogoo halei vifaranga*** zinadhihirisha namna hii ya kufikiri. Mwanamume anapata fikra kuwa suala la malezi ya watoto hana wajibu nalo na kuwa matokeo ya malezi yao yatamhusisha mwanamke anayewalea kwani suala la kuangalia ustawi wa familia linaachwa kwa mwanamke. Fikra za namna hii hazimpi mwanamume uhuru kama ambavyo mfumo dume unamuaminisha, bali zinamyima haki na wajibu wa kushiriki katika ujenzi wa familia yake na hata jamii kwa jumla. Kwa upande mwingine, mfumo dume umemjengea mwanamume fikra za uhuru wa bandia. Hili linaakisiwa na usemi kama, ***Omushaija na yanywa, mushaija na yatongwa, omushaija na yalala ahelu*** ambao unapatikana katika jamii ya Wanyambo wa mkoani Kagera ukimaanisha ***Mwanamume halisi ni yule, anayekunywa pombe, mwenye madeni na anayelala nje ya nyumba yake***. Ikumbukwe kuwa usemi huu usingekuwepo iwapo jamii hii isingeamini jambo hili, na hii ina maana kuwa katika jamii hii na nyingine zenye kutawaliwa na mfumo dume, mwanamume anajengewa fikra za uhuru usio halisi / uhuru bandia. Mwanamume anaaminishwa kuwa mwanamume halisi na aliye huru ni yule ambaye anakunywa pombe kiasi cha kulala kilabuni au kokote anakokujua bila kufikiria matokeo ya matendo hayo. Aidha, mwanamume hatakiwi kukosa madeni kwani kuepuka kukopa/au kuogopa madeni ni tabia ya kidhaifu ya wanawake. Ijapokuwa mwanamume anaaminishwa na kufikirishwa kuwa huu ni uhuru, ikiangaliwa kwa kina huu ni ufungwa ambao si tu wa kifikra bali huweza kupelekea hata ufungwa wa kiuchumi. Fikra za namna hii humpa mwanamume nafasi ya kuharibu maisha yake, ya familia na hata ya jamii anamoishi. Mwishowe mwanamume wa namna hii hulaumiwa na jamii kuwa ameharibu maisha yake ilhali jamii hiyo hiyo ndiyo ilimfundisha na kumpa ruhusa ya kufanya aliyoyafanya. Hii inonesha kuwa mfumo dume humjengea mwanamume fikra fulani potofu na baadae kumuacha peke yake akivuna matokeo ya mfumo huo.

Pamoja na mfumo dume kuchochea fikra za uhuru usio halisi kwa wanaume, mfumo huu huchochea fikra kuwa thamani ya mwanamume inapimwa kwa kuangalia namna ambavyo analinda familia yake. Kwa fikra za harakaharaka suala la mwanamume kulinda familia linaonekana kuwa chanya na lenye tija. Mtazamo huu ungekuwa sahihi iwapo jukumu hili asingeachiwa mwanamume peke yake na kama thamani yake isingefungamanishwa na jambo hili. Suala la ulinzi wa familia na jamii yake ni mzigo mzito ambao mwanamume anatwishwa na

anafundishwa kuubeba tangu akiwa mtoto mdogo hata anapokuwa mtu mzima. Mathalani mwanamume anayekufa vitani au katika kuwinda wanyama wakali huonekana kuwa na thamani kuliko aliyekufa nyumbani. Fikra ya namna hii inamsukuma mwanamume kujitokeza katika kupigana vita au kuwinda wanyama wakali na shughuli nyingine za hatari hata kama hana uwezo wa nguvu za mwili au asingependa kufanya shughuli hizo. Mwanamume atalazimika kufanya hivi kwani mwanamume anayebaki nyumbani, hata kama shughuli anazofanya ni za faida na muhimu ataonekana dhaifu na pengine atatungiwa nyimbo za kudhihakiwa. Hii inatokana na imani kuwa mwanamume anayebaki nyumbani au anayefia nyumbani ni kama mwanamke, kwa maana hiyo hana thamani akilinganishwa na wanaume wenzake. Aidha, iwapo adui atafika nyumbani kufanya uvamizi basi ni kazi na wajibu wa mwanamume kutoka nje kupigana na hata ikiwezekana kufa. Mifano ya semi zifuatazo inaakisi fikra hizi: ***The man dies in his field, the woman in the house***, kutoka jamii ya Lugbara ya Uganda na ***A woman is a flower in a garden; her husband, the fence around it***, kutoka Ghana, kama zilivyonukuliwa kutoka (Hussein, 2005). Katika usemi wa kwanza, inaonesha kuwa mwanamume anatakiwa kufia uwanjani/uwandani na mwanamke afie ndani. Katika usemi wa pili, mwanamke amefananishwa na ua lililoko bustanini wakati mwanamume anafananishwa na uzio unaomlinda.

Jambo hili linadhihirika pia katika jamii ya waAkan wa Ghana kupitia semi kama vile, ***“Etuo to a esi obarima bo (If one pulls the trigger of a gun, it lands on the chest of a man), na “Obaa na oda obarima akyi (A woman lies behind the man)”***, kama zilivyonukuliwa katika (Amfo & Diabah, 2018). Usemi wa kwanza unamaanisha kuwa, iwapo bunduki itapigwa basi risasi itatua kwenye kifua cha mwanamume. Hii inadhihirika kuwa ni wajibu wa mwanamume kujitokeza katika mapigano na kuwakinga wanawake wanaokuwa wamejificha nyuma yake kama ambavyo inaakisiwa katika usemi wa pili unaamaanisha kuwa, mwanamke hujificha nyuma ya mwanamume. Katika semi hizi silka ya kujikinga na hatari au kujiweka salama kwa mwanamume inakandamizwa na haipewi nafasi.

Semi hizi zote hazitoi mwanya kwa mwanamume kulinda maisha yake au kusaidiwa kwa namna yoyote jukumu hili la ulinzi, na jitihada zozote za kujilinda badala ya kujitokeza kupigana huchukuliwa kama kiashiria cha udhaifu. Huu ni mzigo ambao umetengwa maalum kwa ajili ya mwanamume na kuwa kushindwa kuubeba ni udhaifu. Mwanamume huyu anaendelea kuishi na mzigo huu, na hawezi kuutua kwa sababu katika fikra zake kufanya hivyo kutampunguzia hadhi yake ya uanaume. Kwa jumla, mwanamume amejikuta ni mfungwa wa mfumo ambao ulitengenezwa kumlinda na kumstawisha. Madhara yake yamekuwa kwa mwanamume mwenyewe, mwanamke na jamii yote.

Ufungwa wa Kiutamaduni

Ufungwa wa namna hii hutokea wakati ambapo mila, desturi na miiko ya kijamii humnyima mtu uhuru wa kutenda na hata kutamka vile ambavyo angependa yeye. Kwa kuwa utamaduni wa mtu unahusu jumla ya maisha ya mtu, inawezekana kukuta watu wengi wakipitia ufungwa wa namna hii na hata wasijue kama wako katika ufungwa. Inakuwa ni vigumu kung’amua ufungwa huu kwa kuwa anayeupitia anaona kuwa hicho anachofanya au kukitamka na asichofanya au kutokitamka ndio utaratibu wa kawaida wa maisha. Mfumo dume, kama ilivyofafanuliwa katika utangulizi, sio tu mfumo wa kijamii bali pia ni mfumo wa kiutamaduni. Mfumo huu unaonekana katika shughuli mbalimbali za kiutamaduni, zikiwemo za jando na hata katika asasi ya ndoa. Mathalani katika jando, mtoto wa kiume anafundishwa kutolia wakati wa tohara hata kama atakuwa na uchungu au maumivu makali kiasi gani. Katika mila hii kijana anayehusika hana uhuru wa kuonesha hisia zake kwa sababu hiyo ni alama ya udhaifu na ulegevu na kijana akilia inakuwa aibu kwake na familia yake.

Eneo ambalo mfumo dume umemfunga mwanamume kupitia kanuni za utamaduni ni mahusiano na asasi ya ndoa. Mwanamume katika utamaduni anapewa mafundisho maalumu ya namna ya kuhusiana na mwanamke na njia sahihi ya kuishi naye. Kutokana na taratibu hizo yako mambo yanayotarajiwa kutoka kwa mwanamume na ambayo hatarajiwi kuyavunja. Kwa maneno mengine, mwanamume anakuwa amefungwa na kanuni fulani maalumu ambazo yeye pengine hakushiriki katika kuziweka lakini kwa sababu amezikuta analazika kuishi kwa kuzifuata. Semi za Morocco kama zilivyonukuliwa katika (Belfatmi, 2013) zinaakisi mafundisho ya utamaduni wa jamii hiyo kwa mwanamume ambaye yuko katika asasi ya ndoa. Mathalani semi kama, **“el-mra ila makla:tŠ el3assa men el-had el-had tgu:l maqedha hed (If you don’t beat your wife every Saturday, she will revolt), El-mra bHal l-eHmar merra merra xæssu yetnræz (Women are like donkeys, one should beat them from time to time), Dreb el-mra tertaH (If you want to relax, beat your wife)”** zinafundisha kuwa mafanikio katika ndoa yanategemea namna ambavyo mwanamume anampiga mke wake. Usemi wa kwanza unasema, “Usipompiga mke wako kila siku ya Jumamosi, ataasi”, wa pili unasema, “Wanawake ni kama punda, inatakiwa wapigwe mara kwa mara,” na usemi wa tatu unasema, “Kama unataka kupumzika/kuwa na amani, mpige mke wako”. Mfumo dume umeandaa kanuni za kiutamaduni zinazoonisha kuwa, mwanamume yuko juu ya mwanamke, anamiliki kama anavyoweza kumiliki punda, anaweza kumpiga kama anavyopiga punda na njia pekee ya kuwa na amani katika ndoa ni kumpiga mkewe.

Katika utamaduni huu mwanamume anafundishwa kuwa hii ndiyo kawaida, huu ndio utaratibu na hili ndilo linalotarajiwa. Mwanamume anatakiwa kufuata maelekezo haya na hana uhuru wa kutoyafuata hata kama hayapendi au anaona kuwa sio sahihi. Hebu tufikirie kwa muda, mathalani mwanamume huyu anampenda mke wake, asingependa kumuumiza kwa namna yoyote ile, na bado mfumo uliowekwa kumkweza unamtaka ampige mke wake ndipo ataonekana miongoni mwa wanaume wenzake na wanajamii kuwa uhusiano wake umefanikiwa au umetulia. Pengine roho yake na nafsi yake haikubaliani na kanuni hii na wakati huohuo hataki wanaume wenzake wanaoifuata wamshangae au wamuone dhaifu. Tunaweza kuona dhahiri ambavyo utamaduni huu unaweza kuwa chanzo cha mgogoro katika nafsi ya mwanamume na hivyo kumfanya aishi katika hali ya ufungwa. Zaidi ya hayo iwapo mwanamume atampiga mke wake na kumsababishia madhara makubwa, mathalani kifo, kuna uwezekano wa kushitakiwa na hata kufungwa.

Utamaduni huu hautoi nafasi kwa mwanamume huyu na mwanamke aliye naye kuwa washirika sawa katika kujenga ustawi wa uhusiano na familia yake. Wakati mwanamke amefungiwa katika zizi la punda, mwanamume naye amefungiwa katika zizi la mwenye punda aliyeshika mjeledi mkononi tayari kwa kutoa adhabu. Aina hii ya ufungwa inakuwa na madhara kwa mwanamume mwenyewe anayelazimika kuuishi; hali kadhalika na mwanamke naye huishi katika huo ufungwa, na hivyo jamii yote kupata madhara.

Ufungwa wa Kiuchumi

Aina hii ya ufungwa inatokea pale ambapo mtu anakuwa hana uhuru wa kutimiza mahitaji yanayotegemea fedha kwa wakati anaopenda. Aidha, huweza kudhihirika pale ambapo hadhi ya utu wake inapimwa kulingana na hali yake na nafasi yake ya kifedha. Mtu anayepitia aina hii ya ufungwa hana uhuru wa kuingia mahala fulani, kujenga au kuishi mitaa fulani, kuo au kuolewa katika koo fulani, kula aina fulani ya vyakula; na haki yake ya kutoa maoni na kusikilizwa huathiriwa. Mfumo dume pamoja na lengo lake la kumpandisha mwanamume umekuwa na mchango mkubwa katika kumfunga mwanamume huyo kiuchumi. Mwanamume amekandamizwa na kuaminishwa kuwa thamani yake inategemea hali yake ya kiuchumi na kuwa iwapo atakuwa na hali ya chini basi hata hadhi ya utu wake ni ya chini. Jambo hili limeakisiwa kwa namna nyingi katika fasihi na katika makala hii linajadiliwa kupitia semi. Mathalani semi kama, **Mwanamume pesa, uzuri hata mbuzi anao, Mwanaume hasifiwi sura, Mwanaume kuchunwa, Heshima ya**

mwanamume ni pesa, Mwanamume pochi na Hapendwi mtu hapa, inapendwa pochi² zinaonesha wazi namna ambavyo mfumo dume umeathiri mtazamo wa wanaume, wanawake na jamii nzima kwa namna hasi. Katika semi hizi mwanamume anawasilishwa kwa namna ambayo utu wake na uzuri wake hupimwa kwa kiasi cha fedha alichu nacho na si jambo lingine lolote. Uzuri wa sura, umbo au tabia havina nafasi katika kupima uzuri wa mwanamume. Maana yake ni kuwa hata kama mwanamume angefanya jitihada za kuwa na tabia njema na uadilifu, vitu hivi havina maana iwapo hali yake ya kifedha iko chini. Hata jambo la msingi kama kupendwa mwanamume halipati isipokuwa kama ana fedha, tena hata kama ana fedha inatamkwa wazi kuwa ajue anayependwa sio yeye bali ni fedha zake. Kinadharia, mfumo dume umewekwa katika namna ambayo mwanamume anapewa haki ya kumiliki mali, kupata kazi nzuri, kuongoza na kupata elimu bora kuliko mwanamke. Hii inajenga hisia na dhana kuwa kwa vyovyote vile mwanamume huyu lazima atakuwa na nafasi nzuri ya kiuchumi kwani tayari amepewa kila kitu anachohitaji kumuweka kwenye nafasi hiyo. Hata hivyo, katika uhalisi hali ni tofauti kwani sio kila mwanamume amepewa elimu bora au amerithi na kumiliki mali ama kupata ajira nzuri. Wako wanaume ambao hawakupata *upendeleo* wa aina hii. Dhana kuwa mwanamume amependelewa na kuwa atapata vitu vyote vizuri kwa urahisi inapandwa katika akili za wanaume na wanawake tangu wakiwa watoto. Hata hivyo, wanaume wakikua na kuingia katika maisha halisi wanagundua kuwa waliongopewa kwani sio wote wanaopata hicho walichotarajia. Wakati huohuo jamii inatarajia wawe juu na hali zao ziwe bora zaidi kwa sababu walikwishaandaliwa maisha na kupewa “kwenye sahani”. Kwa njia hii, mwanamume anajikuta katika hali ambayo ameingizwa na utumwa ambao tayari umeandaliwa kwa ajili yake na yeye anatakiwa kuuishi.

Ikifikia hapa mwanamume ana uchaguzi, ama kuendelea kuishi kwa kufuata matakwa na nafasi aliyopangiwa na mfumo huu, huku akigugumia (*kufa kiume*) au kuupinga na kuishi kulingana na uwezo wake. Ninavyoliangalia jambo hili ni kuwa uchaguzi wowote ambao mwanamume ataufanya utamsababishia maumivu ya aina fulani. Mathalani, akichagua kuishi kama mfumo unavyotarajia basi awe tayari kukubali kuwa hadhi yake itapimwa kwa hali yake ya kifedha na hata upendo hatoupata bali itapendwa fedha yake na hivyo aingie katika safari ya kusaka fedha isiyo na mwisho. Mwanamume akumbuke kuwa hata kama akifanikiwa kujiweka katika nafasi nzuri ya kiuchumi hatopuka lakabu za kumdhaliisha kama vile “***danga, atm-machine au buzi***”. Iwapo atachagua kupinga matarajio ya mfumo huu basi awe tayari kudhihakiwa na wanaume wenzake, wanawake na hata jamii yote. Mwanamume huyu awe tayari kuvumilia maumivu ya kutungiwa na kuitwa lakabu mbalimbali kama vile, ‘***mwaume suruali***’ ambayo hutumika kurejelea mwanamume ambaye hana fedha na hivyo kuonekana kuwa hana tofauti na mwanamke isipokuwa kinachowatofautisha ni suruali tu aliyovaa. Iwapo mfumo dume na kanuni zake hautaondolewa hakuna namna ambavyo mwanamume ataweza kujing’atua kutoka katika ufungwa huu. Yamkini tafakari ya jambo hili ndiyo iliyozalisha wimbo unaoitwa, “*Ajali*”³ ambao unaeleza namna ilivyo adhabu na mateso kwa mtu aliyezaliwa akajikuta ni mwanamume.

Ufungwa huu unapoendelea kuota mizizi huweza kuleta madhara sio tu kwa mwanamume bali kwa jamii yote. Mathalani mwanamume huweza kupata msongo wa mawazo, kujenga hali ya kutojithamini na kutojiamini iwapo mwanamume huyo hatakuwa katika hatua fulani ya kiuchumi inayokubalika katika jamii. Hali hii huweza kusababisha mwanamume apate sonona na pengine kujua. Aidha, huweza kujenga chuki dhidi ya wanawake, kwani huvunja hali ya kuaminiana na

² Baadhi ya semi hizi zinapatikana katika Omari, S na Senkoro (2017) wanapomwangalia mwanamke kupitia Umarx wa wanawake wa Tanzania.

³ Wimbo wa bendi ya “Msondo Ngoma Music Band” ya nchini Tanzania

kushirikiana na hivyo wanaume na wanawake hubaki wakiviziana na kuwindana. Haya yote kwa pamoja yanadhihirisha kuwa mfumo huu haumfaidishi yeyote kati ya hawa wawili bali ni mtego ambao husababisha wote wanaoupitia waanguke na kudhurika kwa namna fulani.

Ufungwa wa kiuchumi kama athari ya mfumo dume kwa wanaume unadhihirika zaidi katika asasi ya ndoa na mazingira ya familia. Asasi hii inajengwa na watu ambao kwa miaka yao yote tangu utoto na hata utu uzima wameishi katika jamii yenye mfumo dume wakipandikizwa kanuni zake na mawazo yake. Mwanamume anapoingia katika ndoa anajua kuwa mzigo wa uchumi ni wa kwake wakati mwanamke akiachiwa mzigo wa malezi ya watoto. Watu hawa wawili ambao, kinadharia wako pamoja kusaidiana na kushirikiana katika kubeba mzigo wa maisha, wanajikuta kuwa kila mmoja amebeba mzigo wake mwenyewe pasipo kusaidiwa na mwenzake. Tofauti yao na walioko nje ya asasi hii ni kuwa walioko nje hawaishi pamoja. Mfumo huu umewekwa kwa namna ambayo kuna mpaka bayana baina ya mzigo wa mwanamke na mzigo wa mwanamume, na hakuwekwi nafasi ya wawili hawa kubadilishana au kusaidiana. Kazi nyingi za fasihi zimekuwa zikiakisi jambo hili; na semi kama, ***Mume ni kazi, mke ni nguo, Mke ni nguo, mgomba kuupalilia, Mwanamume hasifiki kwa kula bali kwa kufanya kazi, Mwanamume ni kazi, Heshima ya mume kazi, Mwanamke ni pambo la ndani, Mwanamke ni ua sharti kulitunze, na Mke ni tunda ni wajibu kumtunza*** – zote hizi zinabainisha dhahiri ufungwa wa kiuchumi kwa mwanamume katika asasi ya ndoa na familia.

Semi hizi kwa pamoja zinadhihirisha mambo kadhaa. Kwanza, suala la kufanya kazi na kupata kipato ni la mwanamume. Huu ni wajibu ambao unabeba heshima yake na iwapo mwanamume akikosa kazi au kipato basi uanaume wake unaanza kupungua na wakati mwingine utaisha kabisa kama hali haitobadilika. Sio hivyo tu, bali mwanamume mwenye kipato kikubwa mbele ya wanaume wenzake ataheshimiwa zaidi, atasikilizwa zaidi na ana uwezo mkubwa wa ushawishi sio tu kwa wanawake bali hata kwa wanaume wenzake ikilinganishwa na mwanamume ambaye kipato chake ni kidogo.

Pili, mwanamume halisi na mwenye hadhi ya juu ni yule ambaye anaweza kukidhi mahitaji ya mkewe kama kumpatia mavazi, mapambo, chakula, mahala pazuri pa kuishi, matibabu, ulinzi na kadhalika. Kwa jinsi mfumo huu ulivyofumwa hautoi nafasi kwa mwanamke kumsaidia mwanamume jukumu hili hata kama ana uwezo huo. Inafikia hatua hata kula, ambalo ni hitaji la msingi kwa mwanamume kusudi aweze kuishi kunafungamanishwa na uwezo wake wa kufanya kazi na kuingiza kipato. Kwa maana nyingine ni kuwa mwanamume hana haki ya kula iwapo hakufanya kazi akaleta kipato nyumbani. Iwapo chakula ni hitaji la msingi kusudi aishi, hii ina maana kuwa ikiwa mwanamume hafanyi kazi na kuingiza kipato hatakiwi hata kuishi kwani kuishi kwake ni hasara.

Kwa hali hii inafaa kujiuliza ikiwa mfumo huu umemuweka mwanamume katika nafasi hii, ni kwa miaka mingapi mwanamume huyu anaweza kuishi katika utumwa huu na kuvumilia pasipo kufikia mwisho wa uvumilivu wake? Je, mwanamume huyu anaweza kuishi katika ufungwa huu kwa muda gani kabla hajachoka na kugeuka na kuwa mtu mwenye hasira, mtu asiyejithamini wala kuthamini wengine? Je, mwanamume huyu ambaye kupendwa kwake na hata kuishi kwake kunapimwa kwa anachoweza kutoa tu, ataishi hivi kwa muda gani kabla hajawa na chuki na mwishowe kufanya unyama kama vile unyanyasaji wa kijinsia?

Mfumo huu kwa jumla unamfanya mwanamume kuwa kama mashine ambayo haina hisia na kazi yake ni kuzalisha, kulinda na kuhudumia. Iwapo mwanamume ataonesha hisia zake basi ni dhaifu; na iwapo hatumiki kuzalisha na kuleta faida mkononi basi hana sababu ya kuishi. Huu ni mzigo mzito na gereza ambalo mwanamume anatakiwa kuliishi pasipo kulalamika wala kuhitaji msaa kwani akifanya hivyo atakuwa si mwanamume kweli.

Hitimisho

Mfumo dume unaonekana kinadharia kama mfumo uliotengenezwa kumpendelea mwanamume, kumuweka juu, kumkweza, kumtengenezea njia ya kupata maisha mazuri kwa urahisi na kumpa nafasi ya juu; ilihali katika uhalisi wa maisha jambo hili ni kimyume na ilivyotarajiwa. Kuna fikra kuwa unyanyasaji wa kijinsia wanaofanya wanaume dhidi ya wanawake unatokana na upendeleo waliopewa wanaume na mfumo dume. Hata hivyo, kwa mjadala huu inaonesha kuwa kinachowasukuma wanaume kufanya hivyo sio upendeleo waliopewa bali ni kuchoshwa na unyanyasaji na ufungwa ambao wanaume wameuvumilia kutoka katika kanuni za mfumo dume. Mfumo huu uliwaahidi mambo mengi mazuri wakiwa watoto lakini wanapokua watu wazima wanagundua kuwa ni kama kidonge kichungu kilichopakwa sukari kwa juu. Matokeo yake ni kutojiamini na kutowaamini wengine, kutojithamini na kutowathamini wengine, hasira na chuki. Kwa bahati mbaya, kwa kuwa mwanamume hawezi kuuadhibu mfumo na wakati mwingine hajui kama adui yake ni mfumo, huishia katika kumuadhibu mwanamke na hata watoto walio karibu naye.

Tangu kuanza kwa mawazo ya Ufeministi ulimwenguni imekuwa ikijadiliwa ni namna gani wanawake wanaweza kujikwamua kutoka katika makucha ya mwanamume na kupata haki na wajibu sawa. Pamoja na hatua kubwa iliyopigwa, mapigano haya hayawezi kufanikiwa iwapo yatakuwa mapigano ya wanawake dhidi ya wanaume. Iwapo mwanamume ataachwa nyuma na asikombolewe kutoka katika ufungwa wa kifikra, kiutamaduni na kiuchumi alimofungwa hakuna namna ambavyo mapambano haya yatafanikiwa. Ili kupata tija, sasa ni wakati wa kuangalia namna ambavyo mfumo huu umekuwa kiini cha ufungwa wa mwanamume kwa miaka mingi, jambo ambalo limesababisha mwanamume kutafuta sehemu ya kumaliza hasira, machungu na uchovu wa ufungwa huu.

Huu ni wakati wa kufikiria namna ya kumkomboa mtoto wa kiume kupitia asasi za jamii, dini, sheria na nyinginezo. Fasihi nayo ina mchango mkubwa katika mapambano haya ya ukombozi wa mtoto wa kiume dhidi ya mfumo dume kwani programu za kufundisha watoto majumbani na mashuleni, zenye lengo la kumkomboa mtoto wa kiume kupitia tanzu za fasihi kama vile nyimbo, maigizo na hata semi zinaweza kuandaliwa na kuwasilishwa.

Aidha, watoto wa kiume wafundishwe juu ya uhuru wa kufungua hisia zao kwa namna itakayowasadia badala ya kugugumia na *kufa kiume* wakati hisia hizo zikiendelea kutengeneza sumu ambayo baadae itatoka nje na kuleta madhara kwao na wengine. Watoto wa kiume na wa kike wafundishwe kushikama na kushirikiana kwa pamoja wakijua kuwa adui yao ni mfumo huu ambao umewakandamiza na kuwatesa wote kwa pamoja kwa namna mbalimbali, zikiwemo tulizozionesha katika makala hii.

Marejeleo

- AFF. (2016). *Mkataba wa Kanuni za Ukombozi wa Wanawake Kimapinduzi kwa Wanaharakati wa Kiafrika*, Accra, Ghana.
- Amfo, N. A. A., & Diabah, G. (2018). To Dance or Not to Dance: Masculinities in Akan Proverbs and Their Implications for Contemporary Societies. *Ghana Journal of Linguistics*, 7(2), 179-198
- Asiyanbola, A. R. (2005). *Patriarchy, male dominance, the role and women empowerment in Nigeria*. Paper presented at the International Union for the Scientific Study of Population, France.
- Belfatmi, M. (2013). The representation of women in Moroccan Proverbs. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, 14(1), 15-21.
- Bhasin, K. (2006). *What Is Patriarchy?* New Delhi: Women Unlimited.

- Corrin, C. E. (1996). *Women in a Violent World*. Scotland: Edinburgh University Press.
- E., K. (2006). *Udhalimu dhidi ya Wahusika wa kike katika Tamthilia za Kiswahili*. Tasnifu ya umahili. Chuo Kikuu cha Nairobi.
- E., M. S. (2015). Uhusika wa Mwanamke katika Nyimbo za Kizazi Kipya Tanzania. *MULIKA*, 34, 80-98.
- Hussein, J. W. (2005). The Social and Ethno-Cultural Construction of Masculinity and Femininity in African Proverbs. *African Study Monographs*, 26(2), 59-87.
- Indede, F. (2011). *Mwanamke Angali Tata Katika Ushairi Wa Kisasa?* Paper presented at the Swahili Forum.
- Koda, B. (2000). *The Gender Dimension of Land Rights in Tanzania: Case Study of Msindo Village, Same District*. Tasnifu ya Uzamivu. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- M., C. (1983). *Women of Africa, Roots of Oppression*. Caledonia Road, London: Zed Press.
- Mboya, L. A., Mohochi, S., & Kisurulia, S. (2018). Dhuluma kama Kichocheo cha Mzinduko wa Wanawake katika Riwaya ya Kiswahili,. *International Journal of Social Sciences and Information Technology*, IV(XI).
- Mkomwa, A., Mlingi, S., & Omari, S. (2016). Texts on Swahili cultural artefacts in Tanzania and the representation of women's voice. *JULACE*, 1(1).
- Mohammed, J. A. J. (2015). *Nafasi ya Mwanamke wa Zanzibar katika Methali za Kiswahili*. Tasnifu ya umahiri,. Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.
- Momanyi, C. (2006). *Mtazamo Kike katika Fasihi ya Kiswahili" katika I. Simala na N. Shitemi (Wah). Nadharia za Uhakiki wa Fasihi ya Kiswahili na Kiafrika*. Nairobi: Moi University Press.
- Ngaiza, M. K. (2002). *Gender Dynamics in Poverty Alleviation in Tanzania: Ngara District Case Study*. Tasnifu ya Uzamivu. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Olabisi, A. I. i. e. (1998). *Women, culture and Society*. Ibadan, Nigeria: Ibadan Dokun Publishing House.
- Onyeni, J. K. (2012). *Usawiri wa Wahusika wa Kike katika Tamthiliya za Natala na Mama Ee*. Tasnifu ya Umahiri. Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Ramadhani, S. K. (2013). *Usawiri wa Mwanamke Katika Taarab ya Mipasho: Mfano Kutoka Nyimbo za Mzee Yussuf Mzee*. Tasnifu ya Umahiri. Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam.
- Said, Z., & Taib, A. H. (2019). *Fasihi ya Ufungwa: Nadharia na Mikabala ya Uhakiki-Riwaya Kama Kifani 1*. Dar es Salaam: Heko Publisher.
- Stacey, J. (1993). *Untangling Feminist theory*: Macmillan Publishers Limited.
- Sultana, A. (2011). Patriarchy and Women's Subordination: A Theoretical Analysis. *The Arts Faculty Journal*, 1-18.
- TGNP. (2001). *Kuelekea kwenye Usawa: taswira ya mwanamke Tanzania*. Dar es Salaam.
- V., M. (2005). *Nafasi ya Mwanamke Katika Tenzi Mbili za Shaaban Robert; Utenzi wa Hati na Utenzi wa Adili*. Tasnifu ya Uzamivu. Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Wamitila, K. W. (Ed.) (2003) *Kamusi ya Fasihi: Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus Publications Ltd.